

Hoofdstuk 5: Algemene conclusie

1 Onderzoeksopzet

In dit doctoraal proefschrift wilden we inzicht krijgen in de beleving, ervaring en noden op verschillende levensdomeinen van jongeren in de BJB van 17 jaar en ouder die zich in de overgangperiode bevinden tussen het verlaten van de BJB en het opbouwen van een zelfstandig leven. Om de centrale onderzoeksdoelstelling te bereiken zijn we nagegaan wat het profiel is van de jongeren in de BJB op de leeftijd van 17 jaar en ouder en ten minste 18 maanden later en dit op verschillende levensdomeinen. Op elk levensdomein werd onderzocht hoe de jongeren, vóór het verlaten van de BJB, naar de toekomst keken. Achttien maanden later werd onderzocht hoe de jongeren de transitieperiode hebben beleefd, en dit op elk levensdomein.

Vanuit de overtuiging dat het essentieel is de transitieperiode te bestuderen vanuit het perspectief van jeugdzorgverlaters, werd gekozen voor een kwalitatief onderzoeksdesign.

Inzicht krijgen in de toekomstverwachtingen van jeugdzorgverlaters en in de manier waarop die toekomst wordt beleefd, vereist kwalitatief follow-up onderzoek. Kwalitatief follow-up onderzoek kan de focus leggen op de beleving, ervaringen en noden van de jeugdzorgverlaters vóór en tijdens de transitieperiode, iets wat tot op heden zelden is onderzocht. De bestaande kwalitatieve follow-up onderzoeken focussen immers slechts op een beperkt aantal levensdomeinen of zijn retrospectief van aard (e.g. Hines et al., 2005; Pryce & Samuels, 2010; Munson et al., 2013), waardoor sprake kan zijn van herinneringsfouten en van een vertekening van de antwoorden (Hardt & Rutter, 2004).

Bij de eerste fase van dit onderzoek verbleef de jongere in de BJB, ambulantly of residentieel; de tweede fase volgde minimum 18 maanden nadien. Tijdens de eerste fase werden 71 jongeren twee keer bevroegd met een interval van maximaal zes weken. Tijdens het eerste interview werd door middel van een open vraag gepeild naar het toekomstperspectief en de -verwachtingen van de jongere. Tijdens het tweede interview werden de levensdomeinen onderwijs, werk, huisvesting, contact met politie en justitie, sociaal netwerk, gezondheid (lichamelijk, psychisch en druggebruik) en algemeen welbevinden besproken. Het concrete verloop van dit tweede interview en de volgorde waarin de levensdomeinen aan bod kwamen, hingen af van de inbreng van de jongere.

Tijdens de tweede fase werden 58 jongeren opnieuw geïnterviewd. Met hen werd de transitieperiode besproken, met haar ervaren successen en moeilijkheden en hoe de jongere, al dan niet met de ondersteuning van een netwerk, deze transitie beleeft en doorloopt. Dertien jongeren zijn tijdens de tweede fase niet geïnterviewd omdat ze niet konden gelokaliseerd worden, of omdat ze geweigerd hebben deel te nemen aan de follow-up fase, of omdat ze in de gevangenis verbleven.

2 Een bijzondere groep?

“Ik ben gewoon ‘een’ jongere die bijna 18 jaar wordt. (...) Ik kijk er naar uit [naar 18 jaar worden]: afstuderen, mijn rijbewijs halen, op BZW gaan. (...) Maar tegelijkertijd ben ik ook een beetje bang, in de zin van: ‘zal het me wel allemaal lukken’. (...) Maar als ik er met mijn maten over babbel, merk ik dat ze met dezelfde gevoelens en twijfels zitten.” (jongen, 17, cat. 1 - leefgroep)

Ons onderzoek toont aan dat de beleving van de transitieperiode van elke jeugdzorgverlater bijzonder is, maar niet uniek. De overgang naar volwassenheid is voor vrijwel elke jongere een spannende levensfase. Het is een periode waarbij op meerdere levensdomeinen grote veranderingen plaatsvinden (Barker & Galambos, 2005; Bucx & Van Wel, 2008). Het is een tijd van nieuwe uitdagingen die tegelijkertijd onzekerheden oproepen (Bell & Lee, 2008). Onderzoeksresultaten van de derde JOP-monitor bij 14- tot 25-jarigen wijzen uit dat de meeste Vlaamse jongeren een positief toekomstperspectief hebben (Bradt, Pleysier, Siongers & Spruyt, 2013). Ze staan positief in het leven en willen met volle overgave voor hun dromen gaan. Deze bevinding is stabiel doorheen de verschillende JOP-monitors (2006 tot 2013). Voor de bevroegde jeugdzorgverlaters is dit niet anders. Wel dienen zij vaak sneller dan hun peers volwassen verantwoordelijkheden op te nemen. Zij kunnen de mijlpalen op weg naar volwassenheid niet spreiden of uitstellen in de tijd. We kunnen spreken van een maatschappelijke paradox: jongeren die vaak een lastig parcours achter de rug hebben, worden verondersteld op hun 18^e zelfstandig te wonen. Uit ons onderzoek blijkt dat de overgang van de BJB naar zelfstandigheid niet zo problematisch verloopt als doorgaans wordt geportretteerd in onderzoek (Holland, 2009b; Stein & Munro, 2008) en in beleidsdocumenten, waar de term ‘maatschappelijk kwetsbare jongvolwassenen’ een rode draad vormt (Vandeurzen, 2014). Ons onderzoek toont aan dat voor de meerderheid van de bevroegde jongeren de transitie succesvol verloopt, ondanks de rugzak die ze dragen en ongeacht het afgelegde hulpverleningstraject (stabiel/onstabiel traject; residentiële/ambulante hulpverleningsvorm). Niettegenstaande moeilijkheden hun pad hebben gekruist, zijn de meeste jongeren (veer)krachtig om de ervaren barrières weg te werken en om hun leven vorm te geven op een manier die zij verkiezen, net zoals hun peers. We durven stellen dat het onderzoek, het beleid en de praktijk vaak te veel met een bril kijken die vooral de problemen scherp in beeld brengt. Deze bril kan zorgen voor blinde vlekken waardoor we de creativiteit van deze jongeren niet meer zien. Het blijft een uitdaging om telkens opnieuw aandacht te hebben voor de sterktes van de jongeren. Dit neemt niet weg dat we ook voldoende oog moeten hebben voor de verlieservaringen die gepaard gaan met de uitstroom, zoals verlies van siblings, van vrienden, van begeleiders. Deze verlieservaringen boezemen hen angst en verdriet in. Daarnaast mogen we niet blind zijn voor het onverwerkte verleden van de jongere, dat vaak de oorzaak is van een moeilijke transitieperiode, aldus de jongeren. De meerderheid van de bevroegde jongeren kan niet terecht bij de hulpverlening met hun vragen, bekommernissen en twijfels omdat nooit voldoende zorg werd geïnvesteerd in het opbouwen van vertrouwen. Ervan uitgaan dat die jongere zelf of die individuele hulpverlener alleen het verschil maakt, lijkt ook weinig realistisch. Veel hangt af van de kansen of mogelijkheden die die samenleving biedt, en meer fundamenteel de mate waarin het ruimer sociaal beleid geënt is op een grondrechtenbenadering (Collins, 2001; Vandekinderen & Roose, 2015).

3 De ervaringen vóór de uitstroom

3.1 Een positief toekomstperspectief haalt de bovenhand

Wanneer de toekomstverwachtingen van de jeugdzorgverlaters, vóór de uitstroom, in kaart worden gebracht, kunnen drie groepen van jongeren onderscheiden worden: een groep jongeren met een positief toekomstperspectief die geen moeilijkheden verwachten tijdens hun transitie (n=18); een groep jongeren met een positief toekomstperspectief, die aangeven tijdelijke moeilijkheden te verwachten op maatschappelijk vlak (zoals slechte huisvesting en werkloosheid) tijdens de transitie (n=30); een groep jongeren met een negatief toekomstperspectief die heel wat onoverkomelijke moeilijkheden op verschillende levensdomeinen (zoals arbeid, financiën, huisvesting, gezondheid) verwachten tijdens de transitie (n=23). Deze laatste groep heeft één gemeenschappelijke factor: ze ervaren kwetsbaarheden op persoonlijk vlak, zoals het ervaren van een negatief zelfbeeld, van psychische problemen of ze geven aan niet meer zonder drugs te kunnen. Slechts twee onderzoeken hebben het toekomstperspectief van jeugdzorgverlaters vóór de uitstroom als centrale onderzoeksvraag bestudeerd: Sulimani-Aidan en Benbenishty (2011) onderzochten op een kwantitatieve wijze de toekomstverwachtingen van jongeren die op het punt stonden de residentiële jeugdzorg in Israël te verlaten; Klodnick et al. (2014) interviewden 16 jongeren met een psychiatrische stoornis in de VS over hun toekomstplannen. Net zoals in ons onderzoek, ziet het merendeel van de jeugdzorgverlaters de toekomst hoopvol en positief in, niettegenstaande ze ook realistisch zijn in de obstakels die ze onderweg zullen tegenkomen.

3.2 Een voorbereiding op maat van de jeugdzorgverlater

De jongeren vinden het belangrijk dat de voorbereiding op de transitie in de BJB op maat van elke jongere gebeurt. De jongeren die aangeven over geen of een beperkt informeel netwerk te beschikken, vinden het essentieel dat hulpverleners hen ondersteunen bij de opbouw van een informeel netwerk, door hen sociale en relationele vaardigheden aan te leren. Naast het aanleren van deze vaardigheden moet de begeleiding voldoende emotionele ondersteuning geven, aldus deze jongeren. De jongeren geven aan bepaalde gebeurtenissen uit het verleden nog niet te hebben verwerkt. De begeleiding staat in hun ervaring onvoldoende stil bij deze onverwerkte gebeurtenissen, zoals ook de jeugdzorgverlaters, bevraagd door Samuels en Pryce (2008), aangaven. Er moet aldus sprake zijn van een 'en-en-verhaal'.

De jongeren die aangeven over een voldoende uitgebouwd informeel netwerk te beschikken, geven aan geen nood te hebben aan psychosociale ondersteuning door professionelen. Ze hebben geen nood aan deze ondersteuning omdat ze voldoende mensen om zich heen hebben waarop ze kunnen rekenen. Deze jongeren geven aan eerder nood te hebben aan financiële, administratieve en praktische ondersteuning.

Op een uitzondering na (Berzin, Singer & Hokanson, 2014), vinden we ook in de literatuur terug dat jeugdzorgverlaters de voorkeur geven aan 'interdependence', waarbij de focus ligt op wederzijdse verbondenheid en steun van een sociaal netwerk (Propp, Ortega & NewHeart, 2003; Samuels & Pryce, 2008; Scannapieco et al., 2007). Het merendeel van de jongeren is het met elkaar eens dat de uitbouw van een volledig onafhankelijk leven ('independence') het algemeen welzijn niet bevordert

(Osterling & Hines, 2006). Het belang van het aanscherpen van de sociale vaardigheden, in het bijzonder voor jeugdzorgverlaters met een onvoldoende sociaal netwerk, vinden we aldus terug in de literatuur. Het is belangrijk dat jongeren die de jeugdhulp verlaten, net als elke andere jongere, kunnen beschikken over een vangnet. Dit werkpunt is opgepikt door de Vlaamse minister voor Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. In zijn beleidsnota 2014-2019 stimuleert hij jeugdhulpaanbieders om tijdig acties te ondernemen om voor jongeren een informeel of professioneel ondersteunend netwerk te creëren (Vandeurzen, 2014).

Wat niet strookt met de gangbare literatuur, is het tijdstip waarop de financiële, administratieve en praktische voorbereiding van start moet gaan. De meerderheid van de jongeren uit ons onderzoek geeft immers aan dat een korte voorbereidingsperiode volstaat om hen voor te bereiden op een zelfstandig leven, omdat de jongeren niet van tevoren weten welke knelpunten ze daadwerkelijk zullen ervaren na de uitstroom. Dit strookt niet met verschillende studies: hieruit blijkt dat jongeren, met een verleden in de jeugdhulpverlening, vinden dat de voorbereiding op de transitieperiode te laat is gestart (Freundlich & Avery, 2006; Scannapieco et al., 2007; Schiff, 2006). Een mogelijke verklaring voor dit gevonden verschil zou kunnen zijn dat de jongeren in ons onderzoek nog aan hun transitie moesten beginnen, terwijl de bestaande studies jongeren onderzochten die reeds ervaring hadden met het doorlopen van de transitie. Toch blijkt uit de tweede fase van ons onderzoek dat de bevroegde jongeren ervan overtuigd zijn dat een langere en intensieve voorbereidingsperiode geen soelaas zou hebben gebracht aan financiële, administratieve en praktische problemen. Tijdens hun verblijf in de BJB sloegen ze immers de - vaak goed bedoelde - tips in de wind, aldus de jongeren.

4 De ervaringen tijdens de transitieperiode

“Ik had verwacht dat ik niet al te veel problemen zou hebben met alleen wonen, maar had niet gedacht dat het zo vlot zou lopen. (...) Het is wel dankzij de steun van mijn lief en ook omdat ik me wil bewijzen tegenover de buitenwereld dat het vlot is gegaan.” (meisje, 20, 1) OOC, 2) woont samen met partner)

Dat de meerderheid van de bevroegde jongeren een positief toekomstperspectief verwacht, neemt niet weg dat de transitieperiode anders kan uitdraaien dan verwacht, zowel in positieve als in negatieve zin. Sulimani-Aidan en Benbenishty (2011) geven aan dat jeugdzorgverlaters mogelijk té optimistisch zijn over het verloop van de transitieperiode, temeer omdat retrospectieve onderzoeken bij jeugdzorgverlaters steeds wijzen op de talloze moeilijkheden die de jongeren ervaren. Gelukkig kunnen we vaststellen dat, ten eerste, de meerderheid van de bevroegde jongeren een succesvolle transitie doorloopt en ten tweede, dat de ervaringen van de bevroegde jeugdzorgverlaters tijdens de transitie overeenstemmen met hun verwachtingen voorafgaand aan de transitie.

4.1 De jeugdzorgverlaters maken hun verwachtingen waar

Voor een vijfde van de jongeren is de transitieperiode moeilijker verlopen dan ze hadden verwacht. Bij de helft van de jeugdzorgverlaters komen de verwachtingen over de transitieperiode en de ervaringen van de transitie overeen, in positieve dan wel in negatieve zin. Een derde van de jongeren

heeft, tegen hun verwachtingen in, een transitie doorlopen die positiever is dan werd verwacht. In tegenstelling tot wat Sulimani-Aidan en Benbenishty (2011) concludeerden, onderschatten jeugdzorgverlaters in ons onderzoek de transitieperiode niet. We kunnen aldus stellen dat de ervaringen van de bevroagde jeugdzorgverlaters tijdens de transitieperiode overeenstemmen met hun verwachtingen voorafgaand aan de transitie. Het is aan te raden dat hulpverleners vragen naar en rekening houden met de inschatting van de jongeren.

4.2 Drie groepen jeugdzorgverlaters

De meerderheid van de bevroagde jongeren doorloopt, vanuit zijn/haar perspectief, een goede transitie. Dit neemt evenwel niet weg dat we verschillen tussen de jongeren hebben vastgesteld; niet elke jongere doorloopt een probleemloze transitie. Net zoals Stein (2006) onderscheiden we in ons onderzoek drie groepen jeugdzorgverlaters, waarbij sprake is van een afnemende mate van succes: 'those moving on' (n=17), 'survivors' (n=32) en 'strugglers' (n=9). De jongeren in de 'those moving on'-groep geven aan dat zij tijdens de transitieperiode op geen enkel levensdomein moeilijkheden ervaren. De jongeren die behoren tot de 'survivors' ervaren maatschappelijke, relationele en/of individuele barrières tijdens de transitieperiode, maar ze slagen erin deze tijdig weg te werken, dit in tegenstelling tot de jongeren binnen de 'strugglers'-groep die de ervaren barrières niet kunnen wegwerken. In de literatuur wordt veel aandacht besteed aan de maatschappelijke barrières waarmee jeugdzorgverlaters geconfronteerd worden op hun pad naar zelfstandigheid, zoals huisvestingsperikelen (Baidawi et al., 2014; Natalier & Johnson, 2012) en tewerkstellingsproblemen, al dan niet door een gebrek aan een diploma secundair onderwijs (Jackson & Cameron, 2012; Forsman & Vinnerljung, 2012). In ons onderzoek blijken de maatschappelijke barrières op zich niet zozeer hinderpalen te zijn voor een succesvolle transitie, als wel de relationele en individuele barrières. De aan-/afwezigheid van deze barrières is bepalend voor de beleving van de transitieperiode. De relationele barrières vormen de 'kapstok' waaraan de rest van de transitieperiode wordt opgehangen. De afwezigheid van positieve en wederkerige relaties - (h)echte bindingen - is manifest aanwezig in de verhalen van de jongeren in de 'survivors'- en 'strugglers'-groep. Voornamelijk een afwezige of moeilijke ouder-kindrelatie, veelal tijdens de kinderjaren ontstaan, wordt door de jongeren als directe of indirecte factor voor een moeilijke transitieperiode aangehaald. Dit laatste komt ook in de literatuur over jeugdzorgverlaters aan bod, zij het minder frequent dan maatschappelijke barrières (Holland, 2009a; Scannapieco et al., 2007). Naast relationele barrières worden sommige jeugdzorgverlaters in ons onderzoek - voornamelijk de jongeren in de 'strugglers'-groep - ook geconfronteerd met individuele barrières, zoals het ervaren van een negatief zelfbeeld en niet meer zonder alcohol of illegale drugs kunnen. Net zoals bij de relationele barrières zijn de individuele barrières vaak een gevolg van onverwerkte trauma's in de kindertijd (vb. verwaarlozing of uithuisplaatsing).

Stein (2006) merkt in zijn typologie op dat jongeren met een stabiel hulpverleningstraject vaker tot de 'those moving on'-groep behoren, in tegenstelling tot de jongeren met een onstabiel traject. Wanneer het traject van de bevroagde jongeren vergeleken wordt met de groep waartoe ze behoren, is echter geen verschil terug te vinden. Voorgaand onderzoek geeft aan dat jongeren een minder succesvolle transitie doorlopen als ze een residentieel traject hebben doorlopen (Andersson, 2005; Freundlich & Avery, 2006; Mech et al., 1994). Opnieuw is in ons onderzoek geen verschil terug

te vinden tussen de hulpverleningsvorm (op het moment van het interview vóór de uitstroom) en de groep waartoe de jongere behoort.

4.3 De bouwstenen voor een succesvolle transitie

De jongeren die behoren tot de ‘those moving on’-groep, geven aan dat een positieve liefdesrelatie, vast werk of verder studeren de sleutels zijn tot hun probleemloze transitie.

De jongeren die behoren tot de ‘survivors’-groep geven aan dat intrinsieke motivatie en sociale steun de ervaren barrières hebben weggewerkt. Het belang dat ze toekennen aan intrinsieke motivatie dan wel sociale steun als ‘triggers’ om de ervaren moeilijkheden weg te werken, hangt af van hun toekomstperspectief vóór de uitstroom. De jongeren die geen moeilijkheden hadden verwacht tijdens de transitieperiode, geven aan dat ze dankzij hun intrinsieke motivatie de moeilijkheden hebben weggewerkt. De jongeren die tijdelijke moeilijkheden hadden verwacht, geven aan dat de combinatie van intrinsieke motivatie en hun informeel netwerk (partner, familie, kinderen, goede vriend) de moeilijkheden heeft weggewerkt. De jongeren die vóór de uitstroom een fatalistisch toekomstperspectief hadden, geven aan dat de onverwachte positieve transitie in eerste instantie te danken is aan de hulpverlening. Voortgezette hulpverlening of blijvend contact met hun hulpverlener uit de BJB waarmee ze een ‘band’ hebben, zorgt ervoor dat de transitieperiode positiever is verlopen dan verwacht. Als de hulpverlener drie centrale begeleidingscomponenten, met name betrouwbaarheid, onvoorwaardelijke acceptatie en flexibiliteit in zich draagt, is veelal sprake van een ‘band’.

Het belang van intrinsieke motivatie tijdens de transitieperiode komt in de literatuur over jeugdzorgverlaters minder vaak aan bod, op enkele uitzonderingen na (Abrams, 2012; Arnau-Sabatés & Gilligan, 2015; Hines et al., 2005). De literatuur beklemtoont voornamelijk de positieve invloed van informele en formele sociale steun op de beleving van de transitieperiode (Geenen & Powers, 2007; Hiles et al., 2013), zonder daarbij de rol van de intrinsieke motivatie te onderzoeken. Niettegenstaande het belang van intrinsieke motivatie, toont ons onderzoek ook het belang aan van een ondersteunend sociaal netwerk tijdens en na de uitstroom. Dit bevestigt de aanbeveling van de bevraagde jongeren om (meer) in te zetten op het versterken van het informeel netwerk, vóór het verlaten van de BJB. Het belang van hulpverleners (formeel netwerk) is bij die jongeren zonder informeel netwerk erg cruciaal tijdens de transitieperiode, op voorwaarde dat er sprake is van een band tussen de jongere en de hulpverlener. Onderzoekers uit Angelsaksische landen pleiten voor minstens één ondersteunende volwassene die jeugdzorgverlaters begeleidt in de overgang naar volwassenheid (Ahrens et al., 2011; Collins et al., 2010; Greeson et al., 2015; Munson et al., 2010). Deze onderzoekers spreken van een ‘natural mentor’. Dit kan een hulpverlener zijn, maar evenzeer een buurman, leerkracht of collega. Ons onderzoek toont aan dat een ‘natural mentor’ meer dan wenselijk is, om de slaagkansen op een succesvolle transitieperiode te maximaliseren. Het ervaren van stabiliteit en een gevoel van veiligheid bij die ‘natural mentor’, en de praktische en emotionele steun na het verlaten van de zorg door die ‘natural mentor’ dragen bij tot een geslaagde transitie (Collins et al., 2010; Gaskell, 2010; Rogers, 2011; Stein & Dumaret, 2011).

De jongeren die behoren tot de ‘strugglers’-groep geven aan niet intrinsiek gemotiveerd te zijn om de ervaren barrières weg te werken. Ze stellen de moeilijkheden ‘oppervlakkig’ aan te pakken door te wenen, te automutileren en/of door een masker op te zetten. Naast dit internaliserend gedrag gebruiken deze jongeren vaker dan de andere jongeren illegale drugs als een vorm van vluchtgedrag om te ontsnappen aan de moeilijke transitieperiode. Deze jongeren praten niet over hun moeilijkheden, noch met hun informeel netwerk indien deze beschikbaar is, noch met professionele hulpverlening. Bij deze jongeren lijkt de ‘overlevingscultuur’ en het hieraan verbonden zelfredzaamheidsprincipe sterk ingebakken. Een intensievere voorbereidingsperiode had voor deze groep geen soelaas gebracht, net omwille van het niet kunnen praten met de hulpverlening over hun problemen. Ze trachten in de eerste plaats zelf hun problemen op te lossen en doen geen beroep op familie, kennissen en hulpverleners. Het niet hebben van een informeel netwerk is niet de belangrijkste oorzaak, wel het niet kunnen/durven praten over de moeilijkheden. Daarnaast doen ze geen beroep op hulpverlening omdat hun eerder vertrouwen in de hulpverlening is beschaamd, uit schaamte, of omdat ze met hun huidige hulpverlener – in het kader van voortgezette hulpverlening - geen ‘band’ hebben. De literatuur, die deze groep dominant naar voren schuift, focust vaak op de aard en de oorzaken van de ervaren moeilijkheden tijdens de transitieperiode, zoals GES, problemen met hechting en druggebruik, eerder dan op de redenen om de moeilijkheden al dan niet aan te pakken (Andersson, 2005; Jahnukainen, 2007; Stein, 2006; Todis et al., 2001).

5 De hulpverlening speelt een belangrijke rol, zowel vóór als tijdens de transitie

“Weet je, ik had nooit gedacht dat mijn IB zo een grote rol zou spelen tijdens het alleen wonen. Ik was blij eindelijk 18 te zijn, eindelijk vrijheid, alleen kunnen wonen en geen uitleg meer verschuldigd zijn aan de begeleiding. (...) Mijn IB belde me vrijwel iedere week toen ik alleen was gaan wonen. In het begin vond ik dat ambetant, ik had zoiets van: ‘laat me es gerust, ik ben nu eindelijk van jullie [begeleiding] verlost’ [lacht]. (...) Na verloop van tijd vond ik dat wijs. Ik voelde me echt geliefd. Het idee dat hij zo met mij begaan was, deed me goed voelen. Nu nog, het is ondertussen al 2,5 jaar geleden dat ik X [naam begeleidingstehuis] heb verlaten, hij belt me nog elke twee weken. Zo een begeleider wens ik iedere jongere toe.” (meisje, 21, 1) cat. 1 – leefgroep, 2) alleen wonen)

Aangezien de ervaringen van de bevroegde jeugdzorgverlaters tijdens de transitie overeenstemmen met hun verwachtingen voorafgaand aan de transitie is het belangrijk dat de praktijk en het beleid rekening houden met hun mening en adviezen.

Uit dit onderzoek kunnen we leren dat, in het kader van zorg op maat en vraaggericht werken, het voor de hulpverlening van belang is om in de voorbereiding op de transitie en in de opvolging ervan, te differentiëren tussen de drie groepen van jongeren. Een jongere met een positief toekomstperspectief zonder verwachte moeilijkheden moet immers op een andere manier voorbereid worden dan jongeren die de toekomst negatief tegemoet zien. Jongeren met een uitgesproken positief toekomstperspectief geven tijdens de transitieperiode aan dat ze de hulp van anderen niet nodig hebben (gehad) om de onverwachte moeilijkheden weg te werken. Hun intrinsieke motivatie is voldoende om de transitieperiode succesvol te doorlopen, dit in tegenstelling

tot de andere jongeren die wel de steun van hun omgeving nodig hebben (gehad) (Van Audenhove & Vander Laenen, 2015).

Overeenkomstig voorgaand onderzoek bij jongeren die als kwetsbaar worden omschreven (Vander Laenen, 2009), blijkt uit ons onderzoek dat informele, positieve en wederkerige relaties in het leven van de jongeren vaak een belangrijkere plaats innemen dan hulpverleners. Daarom is het als hulpverlener belangrijk om het informeel netwerk van de jongeren uit te breiden en te bestendigen, door hen sociale en relationele vaardigheden bij te brengen, vóór ze uitstromen. Deze ondersteuning wordt echter pas door de jongeren aanvaard wanneer ze een goede 'band' hebben met de hulpverlener. De jongeren moeten daarom de mogelijkheid krijgen om, in dialoog, mee hun individuele hulpverlener te kiezen, opdat de professionele ondersteuning door de jongere zou worden aanvaard (Van Audenhove & Vander Laenen, 2014b). Jongeren willen behandeld worden als individuen, ze willen dat naar hen geluisterd wordt, dat hun mening ernstig wordt genomen, dat zij gewaardeerd en aanvaard worden. Niet toevallig zit inspraak en participatie vervat in een participatieve hulpverleningsrelatie. De eerste stap daartoe is een luistercultuur bij het personeel van een voorziening, zodat jongeren zich gewaardeerd weten, zich gerespecteerd voelen en hun mening kunnen geven (Cavet & Sloper, 2004). De volgende stap zijn open en respectvolle hulpverleningsrelaties gericht op samenwerking waarin de hulpverlener het standpunt en de ervaringen van de jongeren waardeert en ervan leert, terwijl de hulpverlener op hetzelfde moment kaders aanbiedt voor de jongere om hem/haar te ondersteunen bij het identificeren van zijn/haar noden, het maken van keuzes en het ondernemen van actie (Tew, 2006; Vander Laenen, 2008b). De jongeren zijn immers ervaringsdeskundigen en kunnen, samen met hulpverleners, hun verdere traject – vóór, tijdens en na de uitstroom – uitstippelen.

Uit dit onderzoek blijkt dat een derde van de jongeren vóór de uitstroom een negatief toekomstbeeld had, waarbij de verwachte moeilijkheden tijdens de transitieperiode als onoverkomelijke obstructies werden aanzien voor een succesvolle toekomst. Al deze jongeren ervoeren een negatief zelfbeeld en/of gaven aan over psychische problemen te beschikken en/of gaven aan niet meer zonder drugs te kunnen. Niettegenstaande het merendeel van de jongeren alsnog een positieve transitie doorloopt, dankzij de steun van de hulpverlening, is bij een handvol jongeren sprake van een negatieve transitie. Het is van belang dat de hulpverlening de persoonlijke kwetsbaarheden vóór de uitstroom (h)erkent en samen met de jongere op zoek gaat naar manieren om met deze kwetsbaarheden om te gaan. Bij deze groep is het versterken van het sociaal netwerk bij uitstek van belang. Dat netwerkversterkend werken is niet evident voor jongeren met een beperkt netwerk. Onderzoek bij hulpverleners toont aan dat jeugdhulpverleners hun tanden vaak stuk bijten op het netwerkversterkend werken (DuBois et al., 2002; Greeson et al., 2010; Hiles et al., 2013; Munson & McMillen, 2008). De implementatie van dat netwerkversterkend werken omvat veel meer dan het onder de knie krijgen van enkele (nieuwe) methoden. Als we de netwerken willen versterken, dan moeten ze eerst in beeld worden gebracht. Een netwerkanalyse is hierbij een mogelijkheid (Scannapieco et al., 2007). Een netwerkanalyse mag niet beperkt blijven tot een vrijblijvende oefening die zonder gevolg in het hulpverleningsdossier verdwijnt. Verder is het belangrijk om een ondersteunend netwerk vanaf de start van de begeleiding een plaats te geven. Door als hulpverlener de jongere meteen te stimuleren om contacten te activeren of te reanimeren, legt men de basis van (ver)nieuw(d)e contacten en relaties. De drempel om binnen deze relaties een hulpvraag te stellen, is vaak lager. Tegelijk creëert men kansen voor de jongere om dat te compenseren door ook zelf gezelschap of ondersteuning aan te bieden.

In het licht van de vermaatschappelijking van de zorg, één van de centrale pijlers in het nieuwe decreet IJH, wordt volop ingezet op het versterken en responsabiliseren van het netwerk rond minderjarigen. Voor deze groep volstaat het versterken van het informeel netwerk niet steeds, omdat eenvoudigweg geen informeel netwerk aanwezig is of omdat de ondersteuning door een (veranderend) informeel netwerk niet toereikend is. Een doorgedreven vermaatschappelijking van de zorg zou bij deze jongeren tot gevolg hebben dat ze tussen de mazen van het net belanden. Een vermaatschappelijking van de zorg moet altijd samengaan met een blijvende aandacht voor de verantwoordelijkheid om in te grijpen wanneer nodig. Net als Vanobbergen (2014) beklemtonen wij dat het vooral geen excuus mag zijn voor besparingen in een sector die nu al kampt met onderbezetting en wachtlijsten. Het continueren van het formele hulpverleningsnetwerk is bij deze groep erg belangrijk, zoals voortgezette hulpverlening of nazorg, en werpt maximaal zijn vruchten af indien er sprake is van een ‘band’ tussen de hulpverlener en de jongere. De jongeren evalueren de hulpverlening aan de hand van de werkwijze van de hulpverlener en niet zozeer op basis van de organisatie, wat overeenkomt met de vaststelling van Roose (2006). In tegenstelling tot het beleid, dat streeft naar resultaatgericht werken (‘what works’), hebben de jongeren vooral oog voor hun interne barometer die aanduidt of een hulpverlener al dan niet authentiek in job staat (‘who works’). Zonder een gezonde basishouding zullen methodieken, technieken, protocollen en andere doelgerichte handelingen, niet werken. De relatie met de hulpverlener is cruciaal, aldus de jongeren.

Op de verschillende beleidsniveaus wordt sterk ingezet op een naadloze overgang naar volwassenenhulpverlening (cf. hoofdstuk 1), eerder dan te adviseren de jongere te ondersteunen door zijn vertrouwde BJB-hulpverlener. De overgrote meerderheid van de jongeren uit ons onderzoek reageert eerder afwijzend op volwassenenhulpverlening omwille van de ‘onbekende’ hulpverleners of uit schaamte. Louter loopplanken leggen tussen de jeugdhulpverlening en de volwassenenhulpverlening, zoals in de oorspronkelijke beleidsplannen van de Vlaamse Regering te lezen staat (cf. hoofdstuk 1), zal geen soelaas brengen indien er geen sprake is van een ‘warme overdracht’. Tandembegeleiding kan hier een oplossing zijn. Bij tandembegeleiding sluit de begeleider uit de BJB ruim voor het moment van uitstroom een partnerschap met een collega uit de volwassenenhulpverlening, bijvoorbeeld het CAW of een OCMW. Ze bieden samen, tegelijk, een tandembegeleiding aan. Gaandeweg, naarmate de jongere aangeeft er klaar voor te zijn en ondersteuning vanuit de jeugdhulp niet meer aangewezen is, laat de begeleider uit de BJB de jongere in kwestie (formeel) los. De begeleider uit de volwassenenhulpverlening neemt het roer van de begeleiding over. Het nadeel van deze werking zijn de wachtlijsten en –tijden binnen de volwassenenhulpverlening. Dit maakt dat er soms een wachtperiode kan zijn tussen het moment waarop de jongere uitstroomt uit de jeugdhulp, en het moment waarop hij terecht kan in het vervolgaanbod voor volwassenen. In zulke situaties is het werken met een vloeiende tandem soms moeilijk haalbaar, zo blijkt uit de bestaande ‘tandeminitiatieven’, zoals Samenwerken Verbindt te Leuven en Bruggen na(ar) 18 te Gent (Clé, 2015). Voor die scenario’s willen we beleidsmatig stimuleren dat de laatst betrokken jeugdhulpverlener contact houdt met de jongere, wanneer hij/zij niet meteen terecht kan in het ondersteuningsaanbod voor volwassenen, zoals ook het Actieplan Jeugdhulp 2020 van Vlaamse minister voor Welzijn, Volksgezondheid en Gezin (2015) vooropstelt.

Ondanks alle inkt die over het thema ‘transitie naar volwassenheid’ is gevloeid, zowel in het beleid als in de praktijk, blijven duurzame oplossingen voorlopig uit. De laatste jaren werden een aantal projecten opgestart binnen de jeugdhulpverlening, zoals ‘Bruggen na(ar) 18’, ‘Samenwerken

Verbindt' en 'LOGiN'. Deze innovatieve projecten zijn vaak structureel verankerd binnen het werkingsgebied, niet dankzij de overheid en extra subsidies, wel dankzij de inspanningen van alle betrokken partijen. Om de toekomst van deze projecten te vrijwaren, is extra financiering noodzakelijk. Zonder deze financiële onderbouw is de werking gedoemd tot een wankel bestaan, en dat moeten we vermijden (Vander Laenen, Merlevede, Van Audenhove & Cappon, 2011). Het is hoog tijd dat samenwerking en coördinatie tussen diensten het projectmatige en vrijblijvende overstijgen.

Jongvolwassenen met een verleden in de BJB zijn vaak ontzettend (veer)krachtig en trots op de weg die ze hebben afgelegd, en terecht. Maar die fierheid wordt overschaduwd door de labels die ze toebedeeld krijgen. De stigmatisering is voornamelijk te situeren op de levensdomeinen werk en huisvesting. In de media, maar ook in onderzoek en in het dagelijkse leven, zijn het vooral de problematische situaties die onder de aandacht komen, en dat vertekent het beeld. Door de negatieve beeldvorming worden hen kansen ontnomen, zoals op de arbeidsmarkt. Het is belangrijk om volop te investeren in een eerlijke beeldvorming, waarin ook aandacht gaat naar positieve verhalen en succesvolle trajecten.

6 Beperkingen van het onderzoek en aanbevelingen voor verder onderzoek

Binnen de globale onderzoekspopulatie is geopteerd voor een zo divers mogelijk samengestelde steekproef om de verschillen in de ervaringen van jeugdzorgverlaters in kaart te brengen. Het is belangrijk om de beperkte omvang van de steekproef te benadrukken. De onderzoeksresultaten kunnen niet geëxtrapoleerd worden naar alle jongeren in de (bijzondere) jeugdzorg en dienen met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden. Omdat dit een kwalitatief onderzoek is, kunnen geen uitspraken gedaan worden over correlaties, laat staan over causale verbanden.

Vertrekkende vanuit de beperking van ons onderzoek zou het bijzonder interessant zijn een vergelijkbare methodologie toe te passen bij verschillende populaties en deze onderzoeksresultaten met elkaar te vergelijken (zoals een gerichte vergelijking tussen jongeren met GES en jongeren in/uit de BJB wat betreft de overgang naar volwassenheid). Op die manier zouden we te weten komen of de jongeren die als 'meest kwetsbaar' worden omschreven in de literatuur (zoals jongeren met GES) per definitie een moeilijker transitie doorlopen (D'Oosterlinck et al., 2006).

Verder zou het bijzonder interessant zijn de jongeren uit de steekproef binnen een aantal jaren, na de transitieperiode, opnieuw te bevragen. Omdat de transitieperiode alsmaar uitdijt, zou een follow-up interview tussen het 25ste en 30ste levensjaar het meest ideale zijn (Goossens, 2006; Lützelberger, 2009; Tejerina, 2009). Op die manier kan de beleving, ervaring en noden van jongeren vóór, tijdens en na het transitieproces in kaart worden gebracht, inclusief de evoluties die de jongeren, behorende tot elke groep, doormaken.

“Mijn leven is het voorbije jaar drastisch veranderd, gelukkig in positieve zin. Ik voel dat er de komende jaren nog veel op mij zal afkomen. Mijn leven evolueert voortdurend: volgend jaar afstuderen en hopelijk werk vinden, misschien beginnen aan kindjes. Zou het geen idee zijn om binnen enkele jaren nog eens terug te komen?” (meisje, 21, 1) pleeggezin, 2) woont samen met partner)